

УДК 37.015.3

Андрій Литвин

ТИПОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ “УМОВИ” В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У попередньому випуску журналу [14] надрукована стаття, присвячена методологічним засадам наукового терміна “педагогічні умови”. У ній на основі порівняльного аналізу різних аспектів понять “умови” та “педагогічні умови” проаналізовані сучасні підходи до їх змісту, уточнені роль і місце в методології психолого-педагогічних досліджень, визначено їх найважливіші особливості. Педагогічні умови розглянуті як компонент педагогічної системи, що відображає можливості підвищення якості освітньої підготовки особистості й ефективності навчально-виховного процесу. Їх мета полягає в апробації та широкій реалізації в освітній практиці розроблених, експериментально перевірених і належним чином скоригованих психолого-педагогічних інновацій. Конкретизовані для кожного ієрархічного рівня навчально-виховного процесу ці умови (педагогічні, організаційно-педагогічні тощо) є важливою складовою управління навчанням, вагомим елементом освітньої системи. Безперечно, на перебіг і результати освітнього процесу впливає велика кількість різноманітних чинників і причин. Водночас наукової теорії, яка дозволяла б об’єктивно аналізувати вплив усіх причин навчання, поки немає [21, с. 334].

Різнманітні аспекти категорії “педагогічні умови” розглянуті в публікаціях В. Андрєєва, Ю. Бабанського, В. Белікова, В. Беркова, А. Вербицького, С. Диніної, А. Дьоміна, В. Загвязинського, М. Зверєвої, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Б. Купріянова, А. Найна, І. Підласого, О. Пехоти, С. Рубінштейна, В. Сластьоніна, І. Фролова, Н. Яковлевої та багатьох інших науковців. О. Галкіна, Н. Іпполітова, Н. Михайлова, Н. Стерхова та інші присвятили спеціальні дослідження класифікації та типології педагогічних умов [5; 9;18]. Однак, як було зазначено, науковці дотримуються подекуди суттєво відмінних позицій. Причинами цього є: 1) однобічне уявлення про феномен поняття “умови”; 2) застосування педагогічних умов, що належать до різних класифікаційних

груп; 3) нечітке розуміння спрямованості виявлених умов (у межах конкретного дослідження); 4) слабка обґрунтованість вибору конкретних умов [9]; 5) розміщення в одному ряду умов, нерівнозначних за значенням і характером впливу на педагогічну систему тощо. Крім того, обґрунтовані умови часто є занадто загальними, не мають вираженої спрямованості на специфіку навчального закладу, особливості певного виду підготовки, профіль майбутніх фахівців. Це спонукає до виявлення похідних родового поняття “педагогічні умови” (загальнопедагогічні, організаційно-педагогічні, організаційні, дидактичні, методичні, психолого-педагогічні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, санітарно-гігієнічні та ін.), які звужують площину науково-педагогічного пошуку, а також обмежують напрями досліджень, пов’язаних із різними аспектами вдосконалення освітніх систем.

Мета цієї статті – уточнити похідні поняття “педагогічні умови”, класифікувавши їх різновиди (виробити типологію), виявити призначення в науково-педагогічних дослідженнях відповідно до завдань, на вирішення яких спрямовані освітні інновації. Виділити конкретні педагогічні умови серед безлічі інших умов та обставин, визначити та зафіксувати їх сутнісні характеристики та властивості, відносини і зв’язки з об’єктивними явищами можливо лише після ґрунтовного теоретико-методологічного аналізу освітньої системи та проведення науково-методичних розробок, спрямованих на її вдосконалення, інтенсифікацію навчально-виховного, навчально-виробничого, організаційно-управлінського й інших процесів і явищ.

На наш погляд, **педагогічні умови** – це комплекс спеціально спроектованих генеральних (стрижневих, системотвірних) чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри його учасників. Вони забезпечують цілісність навчання і виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяють всебічному гармонійному розвитку кожної особистості та створюють можливості для виявлення її творчих задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій [14, с. 56].

У педагогічній практиці будь-які умови завжди діють у сукупності з іншими, тому, зазвичай, мова ведеться про комплекс педагогічних умов. Під комплексом педагогічних умов формування особистості розуміють “сукупність взаємопов’язаних і взаємозалежних обставин процесу навчання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів чи прийомів, а також організаційних форм навчання для досягнення певних дидактичних цілей” [3, с. 6]. Слід

зважати на те, що комплекс педагогічних умов може стосуватися як стратегії розвитку певної ланки освіти (загальної чи професійної) в цілому, так і освітньої системи певного навчального закладу. Однак він є достатньо універсальним і може застосовуватися до проектування технології формування окремих компетенцій чи складових професійної кваліфікації майбутніх фахівців певного профілю у процесі загальноосвітньої, загальнопрофесійної та професійно орієнтованої (професійно-теоретичної та професійно-практичної) підготовки в навчальних закладах різних типів.

Визначившись на дефінітивному рівні з поняттям “педагогічна умова”, цю статтю присвяtimo їх детальному аналізу з тим, щоб класифікувати їх різновиди (виробити типологію), виявити призначення та місце в загальній структурі науково-педагогічної діяльності, відповідно до специфіки проблем, на вирішення яких вони спрямовані.

У педагогічній літературі виділено велику кількість різних умов, які сприяють ефективності навчально-виховного процесу, інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності. Їх різноманіття пояснюється відмінностями в постановці цілей і завдань конкретного дослідження, змінами вимог суспільства до підготовки учнів і студентів та іншими обставинами [1]. Обґрунтування умов передбачає їх співвіднесення з педагогічною дійсністю, точніше, суб’єктивним відображенням складових педагогічної реальності в інтерпретації дослідника. Тому існують різні класифікації педагогічних умов. При цьому вчені, спираючись на різні ознаки, виділяють різні типи (групи) умов. Підставою для визначення типу педагогічних умов є різні аспекти та характеристики досліджуваного (зумовленого) освітнього об’єкта чи явища, зокрема його структура [18].

Передусім, за імплікаційним зв’язком серед умов можна виділити: необхідні, достатні та їх підвиди (необхідні та достатні; необхідні, але недостатні; достатні, але не необхідні; не необхідні та недостатні), а також надлишкові. Для прикладу, В. Кремень звертає увагу на те, що “Державні стандарти, навчальні програми, підручники і засоби навчання, якими б досконалими вони не були, – це лише необхідна, але недостатня умова для підвищення якості освіти. Теорія й практика свідчать, що найвагоміших результатів у навчальній діяльності можна досягти лише за гармонійного застосування різних методів, форм і засобів навчання, у тому числі й інформаційно-комунікаційних технологій” [11, с. 8]. У деяких випадках науковці наголошують, що обґрунтовані умови є саме необхідними [25, с. 9-14].

Розглядаючи проблеми організації наукових досліджень на основі законів логіки, В. Берков вказує на правомірність використання терміна “умова” лише в контексті “зумовленості” (залежності від певних причин) та підкреслює необхідність чіткого визначення достатніх і необхідних умов:

“Вирішення проблеми зумовленості одних предметів іншими зводиться до елімінації (...) умов, які не є достатніми і необхідними” [2, с. 109]. Разом з іншими дослідниками погоджуємося, що позицію доцільно прийняти в якості критеріальної основи для обґрунтування умов досліджуваного педагогічного явища. Тобто доцільність виділення тих чи інших педагогічних умов визначається їх необхідністю та достатністю [18].

Ю. Бабанський за сферою впливу виділяє дві групи умов функціонування педагогічної системи: зовнішні (природно-географічні, суспільні, виробничі, культурні, середовища мікрорайону) і внутрішні (навчально-матеріальні, шкільно-гігієнічні, морально-психологічні, естетичні) [20]. Зовнішні умови – це, фактично, об’єктивні чинники, які зумовлюють появу нової складової освітнього процесу. Інакше кажучи, це передумови, з яких закономірно випливають нові ідеї щодо вдосконалення навчання. Дослідникам доцільно виокремлювати зовнішні умови, а з них – ті, на які можна впливати (які є керованими) [9].

Об’єктивні умови, що забезпечують функціонування (чи розвиток, підвищення ефективності) педагогічної системи, включають нормативно-правову базу освітньої галузі, засоби подання навчальної інформації, науково-методичне забезпечення тощо. Об’єктивні умови розрізняють за ступенем і силою впливу на формування та розвиток окремої особистості, колективів, соціальних груп, спільнот. Механізм дії об’єктивних чинників розпочинається з їх впливу на мету і завдання функціонування навчальних закладів і системи освіти загалом. Цей вплив нерівнозначний і залежить від багатьох аспектів, передусім від специфіки навчального закладу.

Суб’єктивні (суб’єктні) умови, які впливають на функціонування і розвиток педагогічної системи, відображають потенціал суб’єктів педагогічної діяльності, рівень узгодженості їхніх дій, ступінь особистісної значущості цільових пріоритетів, провідних концепцій і принципів освіти тощо. Вплив суб’єктивних умов на освітню діяльність відбувається опосередковано, через психологію особистості, соціальної групи, колективу навчального закладу, де відбувається формування особистості. Поняття “суб’єктивний чинник” в освіті найчастіше ототожнюється з “суб’єктом діяльності”, тобто педагогічним працівником, тому вважається, що суб’єктивні умови в освітній діяльності – це цілеспрямована діяльність педагогів із певною метою. Однак О. Ульодов вважає, що “...суб’єктивний фактор – не просто свідомо діяльність, його не можна ототожнювати зі свідомою діяльністю; і це не суб’єкт діяльності. Суб’єктивний фактор – це якості суб’єкта, які виявляються в діяльності” [27, с. 32].

Освітній процес часто розглядають як діяльність двох взаємоспрямованих сторін: суб’єкта (педагогічних працівників навчальних закладів) й об’єкта

(знання, вміння, навички, якості, погляди, характер тощо учнів, студентів, слухачів). У процесі взаємодії відбувається взаємовплив: суб'єкти передають свої думки, відношення, оцінки, почуття об'єкту, а об'єкт, у свою чергу, передає суб'єкту своє ставлення до того, що він сприймає, виражає настрій, почуття. У зв'язку в цим основними характеристиками освітньої діяльності є: спонукально-мотиваційна складова (потреба – мотив – ціль); навчально-пізнавальна діяльність; відповідність діяльності її мотивам; результати діяльності, що характеризуються плануванням, структурованістю, цілеспрямованістю (доцільністю), предметом діяльності, заснованим на задоволенні потреб учнів, студентів і зміні їхньої свідомості. Тому реальну картину впливу суб'єктивних умов на освітню діяльність можна скласти, проаналізувавши найбільш характерні риси самореалізації особистості у процесі навчання, з'ясувавши зміст, форми, методи й інші важливі аспекти участі особистості в навчально-пізнавальній діяльності, мотиви цієї діяльності, ступінь задоволення нею, міру включеності особистості в навчально-виховний процес.

Сучасні дослідження в галузі психології та гуманістичної педагогіки роблять акцент на цінності особистості. Звідси завдання побудови суб'єкт-суб'єктних відносин у навчальному процесі (у взаємодії учня і педагога та учнів між собою). Суб'єктивними дидактичними умовами пізнавальної діяльності А. Дьомін вважає такі, що визначають підготовленість до свідомого вивчення навчального матеріалу [7]. Вони визначаються багатьма чинниками, які доцільно звести до таких основних груп: за особистим ставленням до навчання загалом; за інтересом до оволодіння новими знаннями, до процесу пізнавальної діяльності; за особистісними якостями; за рівнем апперцепції у сприйманні змісту, що викладається [6].

Як бачимо, у науково-педагогічній літературі простежуються полярні погляди на приналежність педагогічних умов. Одні ототожнюють внутрішні умови з суб'єктивними (С. Рубінштейн), які формує сам індивід [23, с. 251], а зовнішні – з об'єктивними (Н. Іпполітова) [9], інші поділяють об'єктивні умови на зовнішні та внутрішні, виокремлюючи суб'єктивні (А. Дьомін) [6]; водночас учнів і студентів відносять як до об'єктів, так і до суб'єктів освітньої діяльності. Пояснюється це різними завданнями, які ставлять перед собою дослідники, і, відповідно, різною метою запропонованих педагогічних умов: підвищення якості підготовки особистості чи підвищення ефективності навчання, забезпечення зовнішніх і внутрішніх зв'язків і розвиток освітньої системи (хоча її основним завданням, власне, теж є формування особистості). Тому В. Загвязинський веде мову про зовнішні та внутрішні обставини науково-педагогічного пошуку; Ю. Бабанський – про зовнішні та внутрішні умови функціонування педагогічної

системи; Н. Конюхов – про сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища; А. Вербицький і В. Манько – про сукупність внутрішніх особливостей особистості (параметрів) і зовнішніх обставин (характеристик функціонування) навчального процесу; Н. Іпполітова – про сукупність внутрішніх (забезпечують розвиток особистісного аспекту суб'єктів освітнього процесу) і зовнішніх (сприяють реалізації процесуального аспекту системи) елементів освітньої системи; В. Полонський – про сукупність зовнішніх і внутрішніх впливів на формування особистості.

Ми вважаємо, що педагогічні умови детерміновані областю впроваджуваних заходів (освітніх інновацій), і в цьому сенсі *процесуальні умови* сприяють реалізації та ефективності комплексу процесів, що здійснюються в освітній системі, та її загальному розвитку і поділяються на *зовнішні (об'єктивні)* (суспільні, соціально-культурні, нормативно-правові, природно-географічні, навчально-виробничі, організації навколишнього середовища тощо) та *внутрішні* (фінансово-матеріальні, санітарно-гігієнічні, науково-методичні, навчально-методичні, процесуально-змістові, організаційно-технологічні тощо). До *особистісних (суб'єктивних)* умов, які спрямовані на підвищення індивідуальних якостей і властивостей суб'єктів освітнього процесу, належать умови розвитку особистості педагога (відображають готовність і потенціал педагогічних працівників, якість їхньої діяльності, рівень узгодженості дій, ступінь застосування провідних концепцій і принципів освіти тощо) та умови розвитку особистості учня, студента, слухача (відображають мотиви, спрямованість, інтереси, нахили, загальні й особливі здібності, особистісні параметри – психологічні, морально-психологічні, естетичні тощо).

За ключовою ідеєю (задумом) розрізняють концептуальні, інструментальні й організаційно-проектувальні умови. За основною метою – умови функціонування (можливості реалізації) освітньої діяльності чи навчального процесу; умови забезпечення (підвищення) ефективності освітньої діяльності чи навчального процесу; умови розвитку освітньої діяльності чи навчального процесу.

На думку А. Лігоцького, доцільно виділити три групи умов: 1) *ресурси* (матеріальні, трудові, часу, енергетичні, фінансові) – визначають потенційні можливості досягнення запланованих цілей; 2) *вимоги* – ставляться до властивостей системи та результатів її функціонування; 3) *зовнішні обставини* – здебільшого характеризують середовище, в якому проявляються властивості системи, причому задаються лише характеристики, які впливають на результати функціонування системи [15, с. 34-36].

Виходячи з педагогічної практики, О. Галкіна подає дещо іншу інтерпретацію, виділяючи умови-передумови (попередні умови здійснення іннова-

цій), умови-обставини (орієнтують на реалізацію певної діяльності), умови-вимоги (регулюють педагогічну діяльність), які є зовнішніми стосовно процесу цілеспрямованої діяльності суб'єктів освітньої системи [5, с. 138-139]. Умови-вимоги можна поділити на “навчально-матеріальні (навчальні приміщення, наочні допомоги, дидактичний матеріал, технічні засоби тощо), навчально-гігієнічні (оптимальний світловий, повітряний, температурний режим), морально-психологічні (моральний комфорт у колективі, дотримання норм педагогічної етики, такту в спілкуванні з учнями та колегами)” [10, с. 202]. Обґрунтування будь-якої педагогічної умови з метою вдосконалення певної освітньої дійсності потребує конкретного визначення, на що спрямовуватиметься увага та зусилля дослідників на кожному етапі роботи. Наприклад, за поданою вище класифікацією: попередні умови (передумови) певної інноваційної діяльності педагогів і/або навчальної діяльності учнів (студентів) зорієнтовані на ефективне ресурсне забезпечення суб'єктів навчання – матеріально-технічні, інформаційні, навчально-методичні, кадрові тощо ресурси, що уможливають досягнення визначених освітніх завдань; умови, що орієнтують педагогів і/або учнів (студентів) на реалізацію певної діяльності (умови-обставини), спрямовані на вдосконалення системи нормативної документації освітнього процесу: плани, положення, інструкції, порядки, показники тощо, які забезпечують досягнення освітніх завдань; умови, реалізовані на етапі контролю та корекції певної діяльності педагогів і/або учнів, студентів (умови-вимоги), передусім визначають контрольню-регулятивні дії педагогів і/або учнів (студентів) у освітньому процесі – методики (технології) здійснення контрольню-аналітичної та коригувальної діяльності, які гарантують досягнення освітніх завдань [5, с. 139-140]. Вважаємо, що ця класифікація значною мірою відображає етапи, послідовність і наступність упровадження педагогічних інновацій.

Педагогічні умови поділяють також за функціями: мотиваційні, мотиваційно-цільові, змістові, процесуально-змістові, операційні організаційно-технологічні, суб'єктно орієнтовані тощо. Такий розподіл педагогічних умов вважаємо перспективним, оскільки він дає змогу дослідникам і педагогам-практикам чітко визначити функції завдання та предметне поле виділених умов і зосередитися на їх виконанні.

За ієрархією складових педагогічні умови бувають лінійними (перелік, сукупність, поєднання), однорівневими (композиція, комплекс, система) та багаторівневими, коли кожну з умов розглядають як комплекс або систему взаємопов'язаних чинників. За рівнем впливу виділяють часткові (специфічні), загальні та метаумови, які сприяють функціонуванню та розвитку педагогічних явищ. Метаумови (найбільш узагальнені) – визначають ефективність освітньої

системи в цілому. Загальні умови визначають ефективність чи можливість здійснення певної групи близьких освітніх процесів чи педагогічних явищ (соціальних, національних, економічних, географічних, культурних тощо). Часткові або специфічні умови характеризують конкретне педагогічне явище (соціально-демографічні особливості контингенту, розташування навчального закладу, фінансово-матеріальне забезпечення, оснащення навчально-виховного процесу, виховні можливості навколишнього середовища тощо).

Важливими для конкретного дослідження ознаками класифікації педагогічних умов виступають специфічні особливості предмета дослідження (процесу, явища), які визначають конкретну спрямованість умов – дидактичні, психолого-педагогічні, організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні тощо. При цьому стосовно дидактичних і психолого-педагогічних умов у якості зовнішніх і внутрішніх розглядатимуться одні аспекти, а стосовно організаційно-педагогічних і соціально-педагогічних – інші. Специфіка досліджуваного педагогічного явища дозволяє конкретизувати педагогічні умови, наповнити їх певним змістом.

Оскільки, як бачимо, подані вище різноманітні групування не відповідають класичним принципам класифікації, яка має приводити до виділення системи супідрядних імен із чітким обсягом [2], доцільно вести мову не про класифікацію, а про типологію педагогічних умов. Творчо використавши роботи попередників, передусім Н. Михайлової [18], пропонуємо власну типологію за дев'ятьма ключовими показниками (табл. 1).

Зазначимо, що подана типологія недосконала і не може бути повністю довершеною через багатоаспектність родового поняття, а також неоднозначність і перетинання окремих класифікаційних критеріїв. Наприклад, метаумови, зазвичай, виражені закономірностями та принципами, тому вони найчастіше є концептуальними та багаторівневими; загальні умови, як правило, (але не завжди) – організаційно-проектувальні, а часткові – інструментальні тощо. Перелік усього, що відповідає ознакам доцільності, часто приводить до того, що до умов включають нерівнозначні за значимістю та складністю, багатоманітні за формулюваннями (а головне – впливом) чинники й обставини. Переважно вони носять загальний характер. Однак трапляються спроби викладення педагогічних умов у формі правил або принципів. Педагогіки-практики у формулювання педагогічних умов закладають процеси: розроблення, забезпечення, супровід, підтримка тощо. Лише подекуди дослідники обґрунтовують умови, кожна з яких є системою. Підтримуємо думку, що саме такий підхід дає змогу враховувати всю складність і багатовимірність педагогічних явищ [18].

Таблиця 1

Загальна типологія поняття «педагогічні умови»

Показник	Критерій	Типи та підтипи педагогічних умов
1. Доцільність	Ступінь вирішення проблеми	Необхідні та достатні Необхідні та недостатні Надлишкові та ін.
2. Процесуально-особистісна детермінованість	Область інновації	Процесуальні Зовнішні (об'єктивні) умови функціонування чи розвитку Внутрішні умови освітньої системи Умови розвитку особистості педагога Умови розвитку особистості учня (студента, слухача)
3. Сутність	Ключова ідея інновації	Концептуальні Умови-засоби, умови-ресурси Інструментальні Умови-правила, умови-вимоги
4. Призначеність	Мета інновації	Організаційно-проектувальні Умови-методи, умови-методики, умови-технології тощо Умови функціонування (можливості виконання) діяльності чи процесу Умови забезпечення ефективності діяльності чи процесу Умови розвитку діяльності чи процесу
5. Послідовність	Етап реалізації інновації	Передумови (умови-ресурси) – попередні умови здійснення інновацій Умови-обставини, що орієнтують на реалізацію певної діяльності Умови-вимоги, які регулюють і коригують інноваційну діяльність
6. Спрямованість	Предметне поле та функції умов	Мотиваційно-цільові, мотиваційні, орієнтаційно-стимулювальні тощо Процесуально-змістові, інформаційно-освітні, процесуальні тощо Організаційно-технологічні, організаційні, операційні, організаційно-управлінські тощо Суб'єктно орієнтовані, особистісно спрямовані, суб'єктно-особистісні тощо
7. Структурованість	Ієрархія складових	Лінійні: перелік, сукупність, поєднання Однорівневі: композиція, комплекс, система Багаторівневі (кожна є комплексом або системою)
8. Значимість	Рівень впливу (потенціал) умов	Метаумови Загальні умови Часткові або специфічні умови
9. Конкретизованість	Об'єкт і предмет дослідження	Дидактичні, психолого-педагогічні Організаційно-педагогічні, організаційно-методичні Соціально-педагогічні тощо

Отже, питання про класифікацію педагогічних умов залишатиметься відкритим, доки науковці по-різному розумітимуть суть цієї категорії. Однак вважаємо, що запропонована типологія дозволяє орієнтуватися в усьому діапазоні найбільш розповсюджених у науковій літературі варіацій трактування та використання цього поняття. Слід наголосити, що, здійснюючи науковий аналіз педагогічної системи або конкретного аспекту цілісного педагогічного процесу та обґрунтовуючи певні педагогічні умови, дослідник має дотримуватися рядопокладення групи умов, які виділяються за певною ознакою, тобто розміщувати рівнозначні умови в логічно послідовному ланцюжку [9; 12].

У педагогічних дослідженнях, зазвичай, висвітлюються загальнопедагогічний або організаційно-управлінський аспекти поняття “умови”. Предметом, стосовно якого вони розглядаються, є різноманітні процеси навчання, виховання, освіти та розвитку особистості. Контекст досліджуваного предмета спричиняє до виокремлення в певних випадках психолого-педагогічних, організаційно-педагогічних та інших умов. Найчастіше серед педагогічних умов розрізняють [9]:

1. *Дидактичні умови*, які є результатом планомірного добору, конструювання та реалізації елементів змісту, методів, прийомів та організаційних форм навчання для досягнення конкретних дидактичних цілей.

2. *Психолого-педагогічні умови* – цілеспрямовано створені обставини (освітнє середовище), в яких забезпечена взаємодія сукупності психологічних і педагогічних чинників (відносин, засобів тощо), що дозволяють ефективно здійснювати навчальну та виховну роботу, спрямовану на формування необхідних компетенцій і якостей особистості та розвиток відповідних аспектів педагогічної системи.

3. *Організаційно-педагогічні умови* є сукупністю спеціально спроектованих можливостей (обставин) змісту, форм, методів навчально-виховного процесу, що забезпечують ефективне управління функціонуванням і розвитком процесуального аспекту освітньої системи і якість навчання (професійної підготовки).

4. *Соціально-педагогічні умови* – сукупність процесів і відносин, необхідних для виникнення, існування (забезпечення) або покращення соціальної адаптації учасників освітнього процесу до сучасного відкритого інформаційно-освітнього простору, засвоєння соціокультурного досвіду і самореалізації в суспільстві з метою ефективного навчання та подальшої професійної діяльності.

Охарактеризуємо їх більш детально.

Дидактичні умови традиційно визначають як наявність таких обставин, передумов, у яких, по-перше, враховані реальні можливості навчання, по-друге, передбачені способи перетворення цих можливостей у напрямі цілей навчання, по-третє, певним чином відібрані, збудовані та використані елементи змісту,

методи (прийоми) й організаційні форми навчання з урахуванням принципів оптимізації [24]. Основною функцією дидактичних умов є забезпечення ефективного вирішення освітніх завдань внаслідок оптимального вибору та реалізації змісту, форм, методів, засобів педагогічної взаємодії у процесі навчання.

Психолого-педагогічні умови покликані забезпечити певні педагогічні заходи впливу на розвиток особистості суб'єктів навчального процесу (педагогів чи їхніх вихованців). Психолого-педагогічні умови також розглядають як: сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, використання яких сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу: сукупність заходів і чинників впливу, спрямована, передусім, на розвиток особистості суб'єктів освітньої системи, що забезпечує успішне вирішення завдань цілісного освітнього процесу. Виходячи з цього, у психолого-педагогічних умовах виокремлюють, з одного боку, зовнішні впливи (середовище, діяльність, можливості й обставини процесу навчання), котрі сприяють ефективному досягненню мети, з іншого, активність самого суб'єкта навчальної діяльності, його здібності тощо [17, с. 70]. Основною функцією психолого-педагогічних умов є організація таких заходів педагогічної взаємодії, які забезпечують удосконалення конкретних характеристик навчання, виховання та розвитку особистості, тобто впливають на особистісний аспект освітньої системи. Тому сукупність психолого-педагогічних умов добирається з урахуванням структури особистісної характеристики суб'єкта педагогічного впливу. До цього треба додати сукупність вимог щодо оцінювання та вимірювання отриманих результатів і проведення комплексу контрольних-регулятивних заходів для корекції діяльності педагогів і учнів (студентів) у навчально-виховному процесі.

Аналіз низки досліджень [16; 26], результатів практичної діяльності та дослідно-експериментальної роботи у професійній освіті дозволяє визначити сукупність загальних психолого-педагогічних умов ефективної професійної підготовки в такому вигляді:

Мотиваційно-цільові: орієнтація професійної підготовки майбутніх фахівців на соціально задану мету; формування мотиваційно-ціннісного ставлення до подальшої професійної діяльності; спрямованість учнів (студентів) на підвищення мотивації досягнення в ході занять; формування пізнавальної мотивації, орієнтації на збереження і зміцнення здоров'я, розвиток здібностей; планування навчального процесу з установкою на досягнення високих результатів; налагодження дієвого механізму мотивації студентів на подальше самонавчання, потреби в саморозвитку, стимулювання безперервного процесу підвищення кваліфікації, постійного поповнення та поновлення знань.

Процесуально-змістові: створення інноваційного освітнього середовища, яке залучає суб'єктів навчання у процес засвоєння та використання загальнолюдських і професійних цінностей; формування наукового мислення, зокрема системного бачення виробничих процесів та явищ; цілеспрямована інтеграція гуманітарних, соціально-економічних, природничо-наукових, загальнопрофесійних і професійно орієнтованих знань, умінь і навичок, що забезпечує формування ключових і фахових компетенцій; активне залучення їх у процес професійно-практичної підготовки, набуття досвіду в цій діяльності, що сприяє ефективній реалізації суб'єктної позиції в навчанні й опануванні майбутньої професії.

Організаційно-технологічні: використання сучасних технологій визначення придатності до певного фаху; впровадження нових організаційних форм і методів навчання, виховання та трудової підготовки, у тому числі варіативних; застосування педагогічних технологій, орієнтованих на розвиток професійної свідомості та самосвідомості, самоаналізу, самооцінки та рефлексії, професійно значущих умінь і здібностей; реалізація методів самопроекування і самоконтролю на основі особистісно орієнтованого підходу; застосування методів, в основі яких лежать прийоми моделювання професійних ситуацій, групове й індивідуальне вирішення аналітичних і конструктивних завдань, ділові ігри, проблемне та розвивальне навчання, що розвивають творче мислення учнів (студентів); дотримання безперервності та наступності процесу формування професійної готовності кожної людини на всіх етапах її професійно-особистісного розвитку.

Суб'єктно орієнтовані: розвиток суб'єктної позиції й особистісного сенсу в професійній діяльності; єдність цілей, принципів, змісту, форм організації освітнього процесу навчального закладу, що поєднує теоретичні та практичні блоки та забезпечує загальнокультурний, морально-етичний, професійний та особистісний розвиток учнів (студентів); спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення поряд із фізичною, психологічною та професійною підготовленістю високого рівня соціальної зрілості випускників.

Деякі складнішими для аналізу є організаційно-педагогічні умови, які впливають на функціонування і розвиток навчально-виховного процесу й освітньої системи загалом із погляду ефективної організації та оперативного управління, тому їх пов'язують, передусім, з управлінськими аспектами освітньої діяльності. Зауважимо, що, на переконання багатьох науковців, складені терміни на кшталт "організаційно-педагогічні умови" поєднують дві смислові одиниці: "організаційні умови" та "педагогічні умови", що потребує сукупного розгляду кожної з них. За сучасними методологічними підходами, якісна організація - це феномен, який забезпечує регулярне від-

творення і нормальне виконання певної діяльності, гарантує збереження сенсу, цілісності та повноти цієї діяльності, а також її продуктивності. Отже, організація – це параметр явища чи процесу, який забезпечує нормальне, впорядковане, доцільне його існування.

Генералізація поняття “організаційно-педагогічні умови” потребує виділення трьох рівнів управління освітньою системою (навчальним закладом): інституційного (суб’єкт управління – керівник – забезпечує організаційні умови для взаємодії навчального закладу (установи, організації) із соціумом, її пристосування до змін на ринку освітніх послуг, несе відповідальність за його функціонування, цілісність і розвиток; управлінського (суб’єкт управління – керівник – забезпечує організаційно-педагогічні умови для реалізації професійної діяльності педагогів і діяльності учнів, студентів, спрямовані на досягнення педагогічних цілей); технологічного (суб’єкт управління – педагог – забезпечує педагогічні умови для реалізації ефективної навчальної діяльності учнів) [5].

На відміну від організаційних умов, які на інституційному рівні забезпечують управління навчальним закладом у цілому, і педагогічних умов, створюваних педагогом для керування діяльністю учнів, організаційно-педагогічні умови доцільно розглядати як сукупність взаємопов’язаних організаційно-управлінських передумов, обставин, вимог, які створює керівник (адміністрація закладу) для ефективного управління педагогами та їхньою професійною діяльністю, а також учнями (студентами) та їхньою навчальною діяльністю з метою досягнення конкретних освітніх цілей. У великих навчальних закладах із багаторівневою структурою адміністрація верхнього рівня (наприклад, ректорат) створюють переважно організаційні умови, у той час, як суб’єкти нижчих підрівнів (наприклад, декани, завідувачі кафедрами) – переважно організаційно-педагогічні умови [5, с. 138-139].

Організаційно-педагогічні умови впливають на весь навчальний процес, дозволяють ефективно керувати, здійснювати цей процес відповідно до завдань із застосуванням обраних форм, методів, прийомів, сукупності положень, дотримання яких забезпечує досягнення поставленої мети [13, с. 67]. Основною функцією організаційно-педагогічних умов є організація заходів та обставин, які забезпечують цілеспрямоване, плановане управління розвитком цілісного навчального процесу, тобто управління процесуальним аспектом освітньої системи. Успішному вирішенню завдань навчального процесу сприяють взаємозв’язок і взаємозалежність управлінських впливів. Комплекс (система) організаційно-педагогічних умов підбирається з урахуванням структури та профілю навчального закладу,

впровадження сучасних методів демократичного управління, а також поступової децентралізації та регіоналізації управління освітою.

До педагогічних умов організації професійного навчання В. Радкевич відносить: якісне планування навчально-виховного процесу; відбір і структурування змісту, особливо варіативної компоненти; дотримання чіткої послідовності вивчення предметів; проведення різнопланових практик, поєднання різних форм організації навчання, використання сучасних педагогічних технологій (концентроване навчання); залучення студентів до самостійної дослідно-пошукової діяльності; запровадження інноваційної системи контролю знань і вмінь майбутніх фахівців [22, с. 44-46].

Науковці виділяють також *організаційно-методичні* умови, які спрямовані на підвищення ефективності навчання шляхом удосконалення навчально-методичної роботи, що найбільш популярно та прийнятно для закладу будь-якого рівня і профілю. Серед них до обов'язкових зараховують: наявність керівників і педагогів, озброєних ідеями перетворення і здатних їх генерувати; адекватну оцінку ситуації, власних досягнень, проблем і можливостей; осмислення реальних труднощів, суперечностей, перспектив розвитку; достатньо високий загальний рівень педагогічного колективу; наявність кваліфікованих кадрів, які володіють необхідними компетенціями.

До бажаних умов творчого навчально-методичного пошуку відносять: престижність (авторитет) закладу; довіра до педагогічного колективу; сприятливий психологічний клімат у колективі, навчальному закладі загалом; не надто велику кількість учнів (студентів), що дозволяє вивчити, проаналізувати здобутки кожного, створити належну атмосферу взаємної довіри та взаємодопомоги; можливість планування роботи на повний день; відповідне матеріальне забезпечення (приміщення, устаткування, література, фінансування тощо); наявність необхідних засобів, що дає можливість тиражувати програми, методичну документацію, анкети, проводити математичне оброблення даних, залучати фахівців, оплачувати додаткову працю педагогів, підвищувати їхню кваліфікацію тощо; резерв вільного часу в учасників експерименту; налагодження тісної співпраці з науковими інституціями [8, с. 38-39].

Залежно від соціального оточення сукупність причин і чинників, які впливають на освітній процес, і сама їх роль є постійно змінною. Соціально-педагогічні умови – це загальні обставини виховання та розвитку, в яких людина розвивається як особистість: вплив оточення, передусім родичів (старших і молодших) з їхнім уявленням про цілі та методи навчання та виховання, а також однолітків, із якими дитина, підліток спілкується і т. ін. Ураховуючи, що розвиток людини детермінується спадковістю (як переду-

мовою успішного виконання певних видів діяльності), середовищем (реальними обставинами, в яких відбувається соціалізація) і вихованням (цілеспрямованим, кваліфікованим і системно керованим розвитком особистості), а також спираючись на тезу С. Рубінштейна про те, що мета виховання є не лише зовнішнім пристосуванням особистості до соціальних вимог, а й формуванням у неї внутрішньої моральної позиції, науковці дійшли висновку про необхідність конструювання спеціальних соціально-педагогічних умов організації освітнього процесу, реалізація яких гарантуватиме соціально організований процес інтеріоризації в учнів (студентів) загальнолюдських цінностей. Такі соціально-педагогічні умови повинні актуалізувати природне прагнення молоді людини до позитивно спрямованої діяльності та сприяти успішному становленню її активної особистісної позиції [4, с. 14].

Як зазначає В. Давидов, життєдіяльність суб'єктів навчання опосередковане соціально-педагогічними умовами, які визначають психологічні закономірності розвитку особистості. Ці закономірності мають конкретно-історичний характер, і тому при зміні соціально-педагогічних умов змінюються й закономірності розвитку особистості. А. Мудрик виділив основні чинники соціалізації, об'єднавши їх у три групи: макрофактори, які впливають на соціалізацію всіх жителів планети; мезофактори, які позначаються на соціалізації великих груп людей, що виділяються за національною ознакою (етнос як фактор соціалізації); за місцем і типом поселення, в якому вони живуть (регіон, село, місто, селище); за належністю до аудиторії тих чи інших мереж масової комунікації (радіо, телебачення та ін.); мікрофактори, які впливають безпосередньо на конкретних людей: сім'я, групи однолітків, мікросоціум, організації, в яких здійснюється соціальне виховання тощо [19].

Соціально-педагогічна діяльність передбачає створення освітньо-виховного середовища, чому передує відповідна пізнавально-діагностична та проектувально-конструювальна робота, передусім соціальних педагогів. Основною функцією соціально-педагогічних умов є реалізація з урахуванням сукупності обставин, що виникають під впливом різних сприятливих і несприятливих чинників, ефективної соціально-педагогічної підтримки молоді в суспільному осередку: формування потреб, норм поведінки, здібностей, способів дії; забезпечення цілісності виховання, навчання і розвитку; підготовка до самовизначення та продуктивної діяльності тощо.

В. Загвязинський і Р. Атаханов акцентують на *соціально-політичних* (соціальних) умовах. На їхній погляд, вони загалом сприятливі, оскільки суспільна затребуваність соціально-педагогічних інновацій досить виразна, а органи управління освітою, зазвичай, схвалюють обґрунтовані педагогіч-

ні нововведення. Однак реальні соціально-економічні обставини освітньої діяльності та педагогічної творчості наразі досить складні: суспільство і держава не усвідомлюють вирішальної ролі освіти, навчальні заклади залишені наодинці зі своїми потребами; недостатні державні асигнування на розвиток освіти та соціальної сфери; не подоланий вузьковідомчий підхід до проблем освіти, сім'ї, працевлаштування; не налагоджена співпраця навчальних закладів із соціальними партнерами тощо [8, с. 38-39].

Опрацювавши численні науково-педагогічні публікації, ми виявили, що з метою забезпечення функціонування й ефективного розвитку освітньої системи дослідники виділяють різні типи педагогічних умов. Зазначимо, що в останні роки спостерігається зближення у багатьох різних вченими структури та ролі педагогічних умов. При цьому змістове наповнення компонентів, виділення рівнів істотно залежить від конкретного предмета дослідження, обраних підходів і позиції авторів щодо сутності та чинників педагогічного впливу.

Запропонована типологія дає змогу підвищити достовірність результатів науково-дослідної роботи, допоможе дослідникам обґрунтувати найбільш відповідну сукупність педагогічних умов із метою продуктивного вирішення різних науково-педагогічних завдань, а також об'єктивного оцінювання значення конкретних педагогічних умов для вдосконалення роботи навчальних закладів. Вважаємо перспективним подальше вдосконалення методології науково-педагогічного пошуку, спрямоване на дослідження концептуальних підходів і специфіки застосування педагогічних умов стосовно різних педагогічних інновацій, освітніх технологій і напрямів розвитку навчальних закладів, а також методів управління навчально-виховним процесом. У наступній статті покажемо, як перевірити ефективність реалізації запропонованих педагогічних умов.

Посилання:

1. *Бабанский Ю. К.* Оптимизация учебно-воспитательного процесса: методические основы / *Ю. К. Бабанский.* — М. : Просвещение, 2007. — 192 с.
2. *Берков В. Ф.* Общая методология науки : учеб. пособие / *В. Ф. Берков.* — Минск : Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2001. — 227 с.
3. *Вербицкий А. А.* Активное обучение в высшей школе : контекстный подход : метод. пособие / *А. А. Вербицкий.* — М. : Высш. шк., 2008. — 207 с.
4. *Волобоева Н. Н.* Социально-педагогические условия становления активной гражданской позиции подростков в современной школе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 — “Общая педагогика, история педагогики и образования” / *Н. Н. Волобоева.* — Омск, 2008. — 26 с.
5. *Галкина О. В.* Роль и место понятия “организационно-педагогические условия” в терминологическом аппарате педагогической науки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / *Галкина Ольга Владимировна.* — Самара, 2009. — 187 с.

6. Демин А. И. Дидактические основы развития познавательной деятельности учащихся средней общеобразовательной и специальной школы (на материалах обучения техническому труду и сельскохозяйственной технике) : дис. ... д-ра пед. наук в форме научного доклада : 13.00.01 / А. И. Демин. — М., 1990. — 36 с.
7. Дьомін А. І. Розвиток пізнавальної діяльності учнів / А. І. Дьомін. — К. : Вища шк., 1978. — 72 с.
8. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Загвязинский, Р. Атаханов. — 3-е изд., испр. — М. : Издательский центр “Академия”, 2006. — 208 с.
9. Ипполитова Н. Анализ понятия “педагогические условия” : сущность, классификация / Наталья Ипполитова, Наталья Стерхова // General and Professional Education. — 2012. — № 1. — С. 8—14. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://genproedu.com/paper/2012-01/full_008-014.pdf.
10. Козяр М. М. Науково-педагогічний словник / Козяр М. М., Козловська І. М. — Львів : СПОЛОМ, 2011. — 216 с.
11. Кремень В. Г. Модернізація освіти на новому етапі інформатизації / Василь Кремень // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи третя між нар. наук.-практ. конф. : [в 2 ч.]. Ч. 1 / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін. ; [за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Нічкало]. — Львів : ЛДУ БЖД, 2012. — С. 3—8.
12. Курприянов Б. В. Современные подходы к определению сущности категории “педагогические условия” / Б. В. Курприянов, С. А. Дынина // Вестник Костромского гос. ун-та им. Н. А. Некрасова. — 2001. — № 2. — С. 101—104.
13. Литвин А. Педагогічні умови інформатизації навчально-виховного процесу в ПТНЗ будівельного профілю / Андрій Литвин // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2010. — № 5. — С. 65—78.
14. Литвин А. Методологічні засади поняття “педагогічні умови” / Андрій Литвин, Ольга Мацейко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 4. — С. 43—63.
15. Лігоцький А. О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем : [монографія] / Анатолій Олексійович Лігоцький. — К. : Техніка, 1997. — 210 с.
16. Маринченко К. А. Формирование компетентности профессионально личностного самосовершенствования будущих преподавателей физической культуры в вузе : автореферат дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / К. А. Маринченко. — Орел, 2012. — 23 с.
17. Матійків І. М. Психологічні умови формування професійної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Матійків Ірина Миколаївна. — Івано-Франківськ, 2008. — 245 с.
18. Михайлова Н. С. Основы самообразовательной деятельности : пособие по курсу “Технологии и техники самообразовательной деятельности” для слушателей переподготовки специальности 1-080171 — Педагогическая деятельность специалистов / Н. С. Михайлова ; под науч. ред. Т. Д. Бабкиной. — Гродно : ГрГУ, 2011. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://edu.grsu.by/book_mihailova/index.php/uch-met-obespechenie-kursa/modul-6/67.html.
19. Мудрик А. В. Социализация и “смутное время” / А. В. Мудрик. — М. : Знание, 1991. — 78 с.
20. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. институтов / под ред. Ю. К. Бабанского. — М. : Просвещение, 1983. — 608 с.
21. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учеб. для студ. пед. вузов : в 2 кн. / И. П. Подласый. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. — 576 с.

22. Радкевич В. О. Концепція професійно-художньої освіти / Валентина Радкевич // Професійно-технічна освіта. — 1999. — № 2. — С. 43—48.
23. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — М. : Педагогика, 1973. — 424 с.
24. Рутковская М. В. Формирование мотивов выбора педагогической профессии у старшеклассников : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук / М. В. Рутковская. — Л., 1955. — 14 с.
25. Сікорський П. І. Проблеми дидактичної взаємодії середньої загальноосвітньої і вищої шкіл // Товариство “Рідна школа” : історія і сучасність : науковий альманах / [упоряд. і наук. ред. Д. Герцюк, П. Сікорський]. — Львів : [ЛНУ імені Івана Франка], 2009. — Вип. 5. — С. 7—15.
26. Соловійов В. Психолого-педагогічні умови підвищення готовності майбутніх викладачів фізичного виховання до педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 3. — С. 152-161.
27. Уледов А. К. Актуальные проблемы социальной психологии / А. К. Уледов. — М. : Мысль, 1981. — 318 с.

References (transliterated and translated):

1. Babanskiy Yu. Optimizatsiya uchebno-vospitatelnogo protsessa : metodicheskiye osnovy (Optimization of the educational process: methodological principles). M., 2007. 192 p.
2. Berkov V. Obshchaya metodologiya nauki : ucheb. posobiye (General methodology of science : textbook). Minsk, 2001. 227 p.
3. Verbitskiy A. Aktivnoye obucheniye v vysshey shkole : kontekstnyy podkhod : metod. posobiye (Active learning in higher school: the contextual approach). M., 2008. 207 p.
4. Voloboyeva N. Sotsialno-pedagogicheskiye usloviya stanovleniya aktivnoy grazhdanskoй pozitsii podrostkov v sovremennoy shkole : avtoref. dis. na soiskaniye uchenoy stepeni kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 — “Obshchaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya” (Social and pedagogical conditions of formation of active social position of adolescents in the modern school : author’s abstract of the Ph.D. dissertation in pedagogical sciences). Omsk, 2008. 26 p.
5. Galkina O. Rol i mesto ponyatiya “organizatsionno-pedagogicheskiye usloviya” v terminologicheskom apparate pedagogicheskoy nauki : dis. ... kandidata ped. nauk (Role and place of the concept of “organizational and pedagogical conditions” in pedagogical terminology : candidate’s dissertation). Samara, 2009. 187 p.
6. Demin A. Didakticheskiye osnovy razvitiya poznavatelnoy deyatel'nosti uchashchikhsya sredney obshcheobrazovatelnoy i spetsialnoy shkoly (na materialakh obucheniya tekhnicheskomu trudu i selskokhozyaystvennoy tekhnike) : dis. ... d-ra ped. nauk v forme nauchnogo doklada (Didactic principles of the development of cognitive activity of secondary and special schools’ students (based on the materials of teaching technical work and use of agricultural machinery : doctoral dissertation). M., 1990. 36 p.
7. Diomin A. Rozvytok piznavalnoy diyalnosti uchniv (The development of cognitive activity of pupils). K., 1978. 72 p.
8. Zagvyazinskiy V. Metodologiya i metody psikhologo-pedagogicheskogo issledovaniya : ucheb. posobiye dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy (Methodology and methods of psychological and pedagogical research : textbook for higher schools’ students). Issue 3. — M. : “Akademiya”, 2006. 208 p.
9. Ippolitova N., Sterkhova N. Analiz ponyatiya “pedagogicheskiye usloviya” : sushchnost, klassifikatsiya (Analysis of the concept of “pedagogical conditions”: its nature and classification) // General and Professional Education, 2012, № 1. P. 8—14. — [Electronic resource]. — Mode of access :: http://genproedu.com/paper/2012-01/full_008-014.pdf.

10. *Kozyar M., Kozlovska I.* Naukovo-pedahohichnyy slovnyk (Scientific pedagogical dictionary). Lviv : SPOLOM, 2011. 216 p.
11. *Kremen V.* Modernizatsiya osvity na novomu etapi informatyzatsiyi (Modernization of education on the new stage of informatization) // Information and telecommunication technologies in modern education: experience, problems and prospects : third international scientific conference : [in two parts.]. Part 1. [M. Kozyar; N. Nychkalo eds]. Lviv, 2012. P. 3-8.
12. *Kupriyanov B., Dynina S.* Sovremennyye podkhody k opredeleniyu sushchnosti kategorii “pedagogicheskiye usloviya” (Modern approaches to the definition of the category of “pedagogical conditions”) // Bulletin of Kostroma N. Nekrasov state university. 2001, № 2. P. 101-104.
13. *Lytvyn A.* Pedahohichni umovy informatyzatsiyi navchalno-vykhovnoho protsesu v PTNZ budivelnoho profilyu (Pedagogical conditions of informatization of the educational process in vocational schools of a building profile) // Pedagogy and psychology of professional education. 2010, № 5. P. 6-78.
14. *Lytvyn A., Matseyko O.* Metodolohichni zasady ponyattya “pedahohichni umovy” (Methodological principles of the concept of “pedagogical conditions”) // Pedagogy and psychology of professional education. 2013, № 4. P. 43-63.
15. *Lihotskyi A.* Teoretychni osnovy proektuvannya suchasnykh osvitnikh system : [monohrafiya] (Theoretical principles of designing modern educational systems : monograph). K., 1997. 210 p.
16. *Marinchenko K.* Formirovaniye kompetentnosti professionalno lichnostnogo samosovershenstvovaniya budushchikh prepodavateley fizicheskoy kultury v vuze : avtoreferat dis. na soiskaniye uchenoy stepeni kand. ped. nauk (Formation of professional competence of personal self-development of future physical culture teachers in the university : author’s abstract of the Ph.D. dissertation in pedagogical sciences). Orel, 2012. 23 p.
17. *Matykiv I.* Psykholohichni umovy formuvannya profesiynoyi kompetentnosti uchniv profesiyno-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv sfery obsluhovuvannya : dys. ... kandydata psykol. nauk (Psychological conditions of the formation of professional competence of the vocational schools’ students of a service sector). Ivano-Frankivsk, 2008. 245 p.
18. *Mikhaylova N.* Osnovy samoobrazovatelnoy deyatel’nosti : posobiye po kursu “Tekhnologii i tekhniki samoobrazovatelnoy deyatel’nosti” dlya slushateley perepodgotovki spetsialnosti 1-080171 — Pedagogicheskaya deyatel’nost spetsialistov (Principles of self-activity: manual for the course “Technology and technique of self-activity” for students of 1-080171 speciality (Educational activity of specialists). Grodno, 2011– [Electronic resource]. – Mode of access : http://edu.grsu.by/book_mihailova/index.php/uch-met-obespechenie-kursa/modul-6/67.html.
19. *Mudrik A.* Sotsializatsiya i “smutnoye vremya” (Socialization and “Time of Troubles”). M., 1991. 78 p.
20. *Pedagogika : ucheb. posobiye dlya studentov ped. institutov* (Pedagogy : textbook for pedagogical institutes’ students). M., 1983. 608 p.
21. *Podlasyi I.* Pedagogika. Novyi kurs : ucheb. dlya stud. ped. vuzov : v 2 kn. (Pedagogy. New course : textbook for pedagogical institutes’ students : in two books). M., 1999. Book 1 : General principles. The process of education. 576 p.
22. *Radkevych V.* Kontseptsiya profesiyno-khudozhnoy osvity (The concept of professional and artistic education) // Vocational education. 1999. № 2. P. 43-48.
23. *Rubinshteyn S.* Problemy obshchey psikhologii (Problems of general psychology). M., 1973. 424 p.
24. *Rutkovskaya M.* Formirovaniye motivov vybora pedagogicheskoy professii u starsheklassnikov : avtoref. dis. na soiskaniye nauchn. stepeni kand. ped. nauk (Formation of motives in senior pupils for choosing the teaching profession). L., 1955. 14 s.
25. *Sikorskyi P.* Problemy dydaktychnoyi vzayemodiyi serednoyi zahalnoosvitnoyi i vyshchoyi shkil (Problems of didactic interaction between secondary and higher schools) // “Ridna shkola” : history and modernity : scientific almanac. Lviv, 2009. Issue 5. P. 7-15.

26. *Soloviov V.* Psykholoho-pedahohichni umovy pidvyshchennya hotovnosti maybutnikh vykladachiv fizychnoho vykhovannya do pedahohichnoyi diyalnosti (Psycho-pedagogical conditions of enhancing readiness of future physical education teachers for educational activities) // Pedagogy and psychology of vocational education. 2013, № 3. S. 152-161.
27. *Uledov A.* Aktualnyye problemy sotsialnoy psikhologii (Urgent problems of social psychology). М., 1981. 318 p.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2013

А. Литвин

Типология понятия “условия” в научно-педагогических исследованиях

Используя анализ различных аспектов учебной деятельности, автор раскрывает типологию педагогических условий, обеспечивающих эффективное функционирование образовательной системы. Выделить конкретные педагогические условия среди множества других условий, причин, факторов и обстоятельств, определить и зафиксировать их существенные характеристики и свойства, отношения и связи можно лишь после глубокого теоретического анализа образовательной системы и научно-методического поиска, направленного на ее совершенствование и интенсификацию учебно-воспитательного, учебно-производственного, организационно-управленческого и других аспектов. Раскрыто назначение различных типов условий в общей структуре научно-педагогического исследования в соответствии с характером и сущностью проблем, на решение которых они ориентированы; определены образовательные объекты и соответствующие предметные области (поля) для обоснования, всестороннего изучения, апробирования и широкой реализации в образовательной практике разработанных, экспериментально проверенных и должным образом скорректированных педагогических инноваций. Подробно раскрыты особенности четырех групп педагогических условий: дидактических, психолого-педагогических, организационно-педагогических, социально-педагогических.

Ключевые слова: классификация, типология, дидактические условия, организационно-педагогические условия, психолого-педагогические условия, социально-педагогические условия.

А. Lytvyn

Typology of the Notion of “Conditions” in Educational Research

Basing on the analysis of various aspects of educational activity the article considers the typology of pedagogical conditions that provide effective functioning of educational system. In order to lay special emphasis on certain pedagogical conditions, to determine and fix their essential characteristics, properties, relationships and connections thorough theoretical analysis of educational system must be conducted as well as scientific and methodological analysis must be held aimed at the improvement and intensification of educational, educational and manufacturing, organizational and managemental and other aspects. The author proposes the typology of pedagogical conditions; revealed purpose and place of different kinds of conditions in general structure of pedagogical research according to the character and the essence of the problems they are aimed to resolve. The author also determines pedagogical objects and certain subject areas in order to ground, study, test and implement into the educational practice developed, experimentally tested and properly corrected pedagogical innovations. The author discloses peculiarities of four groups of pedagogical conditions (didactic, psychological and pedagogical, organizational and pedagogical, social and pedagogical).

Key words: classification, typology, didactic conditions, psychological and pedagogical conditions, organizational and pedagogical conditions, social and pedagogical conditions.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г. П. Васянович